

Engelska – ett språk utan gränser

Karin Aijmer, professor i engelska

Låt oss tänka oss att en finsk ingenjör från Nokia kommer till Wien för en internationell konferens om telefoni eller att en polsk turist tillbringar sin semester på Kreta. För att kommunicera använder de engelska. Denna ”internationella” engelska beskrivs ibland som en lingua franca, dvs. som ett ”kontaktspråk” som man använder då man saknar ett gemensamt förstaspråk. En lingua franca används normalt endast av få talare, t.ex. i Nya Guinea och i Västindien, och uppstår spontant då talarna har olika lokala dialekter och behöver kommunicera med varandra. Engelska, å andra sidan, används som en lingua franca av ett stort antal talare i Europa och internationellt. Språket fungerar som en livlina för den semestrande turisten och som ett kontaktspråk för kommunikation inom vetenskap och kultur. Många ser emellertid engelskan som ett hot mot den kulturella och språkliga identiteten och som ett hot mot demokratin, eftersom alla inte har lika goda kunskaper i språket och samma möjligheter att använda språket.

Nu finns det flera forskningsinitiativ där man har intresserat sig för utvecklingen av engelska till en global lingua franca och för engelskans nya roll i världssamhället. Engelskans framväxt har också lett till en språkpolitisk diskussion i Sverige. Är engelskan en fara för särspråken? Vad händer med svenskan om engelskan får för stor utbredning och inflytande? Kan man gynna tvåspråkighet genom att använda engelskan som undervisningsspråk?

Vi vet alla att ett språk kan se olika ut beroende på region och i vilket sammanhang det används och olika regionala och sociala varianter av engelska är väl beskrivna. Hur kan vi beskriva engelska som en internationell lingua franca? Är det en speciell variant av engelska med eget uttal och egna regler eller är det bara ”bruten engelska”? För att kunna besvara den frågan behöver vi veta mer om hur den internationella engelskan ser ut

och hur den varierar beroende på om den används i vetenskapliga eller politiska sammanhang eller för att klara livhanken i främmande land då man inte kan språket.

Engelskans utbredning och roll i Europa och i världen

Man brukar beskriva engelskans utbredning i termer av olika koncentriska cirklar. I den inre kretsen (t.ex. Storbritannien, USA, Kanada, Irland, Australien, Nya Zeeland, Sydafrika) används engelska som första språk.

I den yttre kretsen återfinns man forna brittiska kolonier som Ghana, Nigeria, Indien, Singapore. Engelska har officiell status som andra språk och är förknippat med speciella samhällsfunktioner inom administration, undervisning, radio och TV.

Den växande kretsen, till vilken bland annat Sverige och de nordiska länderna hör, inkluderar de engelsktalande som inte har engelska som modersmål utan har lärt sig det som främmande språk. Även om engelskan inte har någon officiell status har den en viktig roll inom ekonomi, handel, vetenskap och vetenskapligt utbyte, underhållningsindustri och Internet.

Det är troligt att antalet människor i den växande kretsen kommer att öka. Av de cirka sju hundra miljoner personer som talar engelska är mindre än hälften infödda talare. Engelskan har således en unik ställning bland Europas språk eftersom den talas av fler icke-infödda än infödda talare.

Engelskan är förmodligen oslagbar som ett praktiskt kontaktspråk mellan människor som har olika modersmål. I en europeisk kontext är engelska det klart vanligaste och populäraste utländska språket och fler lär sig engelska än något annat språk. Flertalet talare har lärt sig engelska i klassrummet och inte på naturlig väg. Medan 4/5 av Europas ungdom lär sig engelska är det t.ex. endast 1/5 som lär sig franska. Engelskans popularitet beror emellertid inte på att engelskan är lättare än andra språk och därför lättare att lära sig. Det finns historiska skäl till att engelskan blivit ett världsspråk och inte t.ex. kinesiska som ju talas av fler människor. En förklaring är engelskans ställning som kolonialmakt men den viktigaste faktorn är nog USA:s globala dominans inom ekonomi, handel, vetenskap och nöjesindustri.

Är engelskan ett hot mot modersmålet?

Vad händer med andra språk om engelskan får för stort inflytande? Engelskan och svenskan är nära besläktade och engelskan har brett ut sig inom

vissa domäner som populärmusik och underhållning och engelska ord har importerats som lånord i svenska.

Eftersom Sverige är ett litet land behöver vi kunna främmande språk för kontakt med världen. För att klara av alla våra kommunikativa behov bör man vara tvåspråkig och helst kunna flera språk än engelska och svenska. Den engelske språkvetaren David Crystal har en vision där man både är minst tvåspråkig och behärskar ett av språken flytande:

- ”in my ideal world, everyone would be at least bilingual”
- ”in my ideal world, everyone would have a fluent command of a single language”

I den svenska debatten har man varit pessimistisk och hävdade att det tar århundraden att uppnå total tvåspråkighet gällande alla områden och alla delar av befolkningen och att det förmodligen är ett mål som är orealistiskt. Det är emellertid troligt att vi får vänja oss vid någon slags två- eller flerspråkighet i Sverige. Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Invandrare kommer från olika sociala, kulturella och ekonomiska bakgrunder och börjar ett nytt liv i Sverige med svenska som ett främmande språk. Modersmålet och det främmande språket har emellertid olika funktioner och olika krav på kompetens. Modersmålet tillhör den privata sfären; det är ett ”närspråk” knutet till upplevelsen av språklig identitet och till en världsbild som formas av den kultur och det samhälle man lever i. För invandrare kan det ta flera generationer innan de kan identifiera sig med Sverige och med svenskarna. Till engelskan har vi en annan relation och vår kompetens är sällan densamma som den infödde talarens. Engelskan är det verktyg vi använder för internationell kommunikation inom olika domäner som medicin, teknik, och vetenskap. Inom naturvetenskap och medicin finns det t.ex. redan idag en funktionell tvåspråkighet. Vetenskapsmän förväntas publicera sina artiklar på engelska och presentera sin forskning på engelska på vetenskapliga konferenser.

På samma sätt som vi kan urskilja många olika regionala dialekter av standardengelska finns det inte bara en enda engelska. Vi har också euro-engelska, engelska som används i vetenskapliga sammanhang, inlärares engelska i tal och i skrift, översatt engelska.

Engelskan och EU

Det är klart att engelskan påverkas av att den används som ett neutralt kontaktspråk mellan olika nationaliteter i internationella sammanhang. Framför allt är EU en slags arena där man kan studera hur engelskan stadiggt vinner terräng och kommer att skilja sig från standardengelska. EU:s officiella politik innebär visserligen att varje land kan använda sitt eget språk men engelskan har blivit det övergripande språket både i tal och i skrift. Inom Europakommissionens översättningsbyrå producerades t.ex. 2001 nästan 1,3 miljoner sidor text varav nästan 3/5 var utformade på engelska. 95% av de dokument kommissionen får från medlemsländerna är på engelska och engelska används i diskussioner och i politisk debatt. EU bidrar också till utvecklingen av en speciell slags engelska genom att engelska används som det internationella kontaktspråket. Man kan skilja mellan EU-jargong och EU-engelska; EU-jargong syftar på skapandet av termer som behövs för att benämna nya företeelser som är unika för EU-samfundet ("key deliverables" för att beskriva levererandet av resultat är ett exempel). EU-engelska däremot beskriver den lingua franca som används inom EU-apparaten i informella diskussioner och i utkast till offentliga dokument.

EU-engelska är en språklig variant med en grammatik och ett ordförråd som avviker från standardengelska. Den får sin speciella karaktär genom påverkan från talarens modersmål. Då talare använder ett felaktigt ord eller ovanlig konstruktion kan det vara en direktöversättning från modersmålet. En speciell typ av modersmålsrelaterat fel är "false friends". Ett exempel är engelskans *actually* som betyder "faktiskt" och inte "aktuellt".

En intressant fråga är i vilken utsträckning man inom EU-samfundet skapar ett eget språk via olika rekommendationer. Infödda talare betraktas inte automatiskt som normkälla utan man kommer gemensamt fram till nya formuleringar och fraser.

EU-engelska används framför allt inom diskussioner i en europeisk kontext och för utkast till administrativa, ekonomiska och tekniska dokument. Det officiella EU-språket utgörs däremot av den standardvariant som representeras av de två medlemstaterna England och Irland.

Språket och normen

Målet för utbildningspolitik och språkundervisning har blivit mycket mer komplicerat som en följd av engelskans globala utbredning. Engelskan

som internationellt språk ”ägs” av dess talare, dvs. de icke-infödda talare som använder det för att kommunicera, inte av de talare som tillhör den inre cirkeln och har engelska som modersmål. Det är därför inte längre självklart att den infödde talarens engelska skall vara modell eller kvalitetsbärare i språkundervisningen. Tvärtom har det sagts att det kan vara kontraproduktivt att ha en modell för språkundervisningen där den infödde talaren fungerar som norm, eftersom det är svårt om inte omöjligt att tala och skriva som en infödd talare. I stället är det viktigt att fokusera på de aspekter av språket som man behöver kunna för att klara av samtalet.

Vem lyssnar vi på? Vem bestämmer vad som är normen i språket?

Det är klart att de studenter vi har vid universitet och eleverna i landets skolor vill lära sig brittisk eller amerikansk engelska och låta så ”native-like” som möjligt, men är det realistiskt då så många svenskar har invandrarbakgrund? Vilka språkfel kan man acceptera? Kan man tillåta ”fel” om de inte stör förståelsen? Måste alla som lär sig engelska behärska den typiskt engelska distinktionen mellan tonande och tonlöst ”s”? Behöver alla kunna använda ”s” som ändelse då subjektet är tredje person? Det är trots allt en distinktion som inte görs i icke-standard språk. Vilka fördomar har vi mot bruten engelska och var går gränsen för vår acceptans? Detta är några av de kontroversiella frågor som blivit aktuella i debatten om engelska som ”lingua franca”. Frågorna aktualiseras av att vi nu har goda möjligheter att beskriva engelskan som en lingua franca på grundval av autentiska data.

Den nya datorteknologin har gjort det möjligt att beskriva hur ”riktig” engelska ser ut. Vi kan insamla och ha elektronisk tillgång till stora textmängder med naturligt språk (korpora) i vilka vi kan göra sökningar med hjälp av olika dataverktyg. Ett resultat av datateknologins genombrott inom språkforskningen är att vi aldrig tidigare vetat så mycket om hur infödda talare skriver och talar engelska.

Korpusmetoder är också relevanta för beskrivningen av olika varianter av engelska. En stor korpus med autentiska texter är t.ex. bästa sättet att lära sig mer om engelskans roll som lingua franca och att beskriva den språkliga formen. I Finland har man börjat samla in material av ”akademisk lingua franca” från kurser på engelska med internationella studenter för att studera t.ex. överanvändning och underanvändning av ord och konstruktioner.

I ett projekt vid universitetet i Wien har Barbara Seidlhofer samlat in en korpus med informella samtal och offentliga samtal mellan talare med

olika modersmålsbakgrund. Syftet är att undersöka vilka strategier som icke infödda talare använder för att uppnå framgång i kommunikationen och hur missförstånd uppstår. Engelska som lingua franca betraktas som en variant som kan jämföras med brittisk engelska eller den engelska som talas i Singapore med avseende på grammatik, ordförråd och språkbruk.

Hur ser inlärares engelska ut?

I detta sammanhang är det intressant med den inlärankorpus som insamlats vid engelska institutunionen här i Göteborg. Många av de språkdrag som är utmärkande för ”inlärankengelska” är också typiska för engelska som lingua franca. Forskare vid institutionen deltar i projektet International Corpus of Learner English, ett internationellt projekt där syftet är att finna vilka svårigheter som är gemensamma för inlärare av engelska med olika modersmålsbakgrund. Inlärankans engelska visar stor variation som beror på olika kulturella mönster och normer. Fransmän som skriver engelska använder t.ex. färre verb än de engelska modersmålstalarna och har fler tunga substantiv i stället.

Det är viktigt att inte bara studera grammatiska och lexikala mönster. Man behöver också studera hur interaktionen fungerar då engelskan används som lingua franca mellan icke-infödda inlärare eller som i exemplet nedan mellan en inlärare av engelska och en intervjuare som är infödd talare. Exemplet är taget från en talspråkskorpus med avancerade svenska inlärares talade engelska som insamlats i Göteborg. Ett antal intervjuer har spelats in och man har sedan skrivit ner vad som sagts.

A= intervjuare (infödd talare)

B= informant (avancerad svensk inlärare)

A: and where were you in England

B: in Brighton

A: aha

B: yeah

A: you were studying there were you

B: yeah

A: what was it like studying in Brighton

B: it was ehm ... strange actually because I didn't feel I was in Brighton all the time since there were just Swedish students

...

A: but you were perhaps living with an English family were you

B: yeah

A: what was that like

B: it was strange

A: why

B: yeah I had a great family

A: aha

B: and well the mother of the family she was one year only one year older than me

Samtalet flyter trögt med pauser, tvekljud, och upprepningar. Ordförrådet är onyanserat. Svaren på intervjuarens frågor är korta och leder inte till att talaren tar ordet. Även om svenska inlärare kan en hel del engelska har de problem både med språket och med samtalsstrategier som de inte skulle ha på modersmålet.

Mot en ny flerspråkighet

Den svenska debatten har framför allt handlat om vikten av att bevara och stärka svenskans ställning gentemot engelskan. Det finns stora risker med att byta från modersmålet till ett främmande språk och det är därför viktigt att flerspråkigheten och översättarkompetensen stärks.

Detta kan ske genom översättningsprogram av det slag som nu finns t.ex. vid Göteborgs universitet och genom tvärspråklig forskning som syftar till att ge en bild av likheter och skillnader mellan språk och kulturer. Den kontrastiva kunskapen gynnas också av uppbyggnaden av flerspråkiga översättningskorpusar. I den flerspråkiga korpus som byggs upp vid vår fakultet inom det s.k. SALT-projektet kan man se hur ord och konstruktioner i svenska översätts till engelska, franska, tyska, ryska och holländska. Sådana korpusar gör det möjligt att studera både likheter och skillnader mellan språken på mikronivå. Jämförelser mellan svenskan och olika sarspråk bringar nya insikter om de olika språkens rikedomar och särart och stärker därigenom svenskans ställning.

Vad kommer att hända i framtiden?

Behovet av ett internationellt kontaktspråk kommer för vissa att bli större i och med ökande global kommunikation inte minst genom nya elektroniska kanaler. Såvida det inte inträffar några omvälvande politiska och

ekonomiska maktförskjutningar i världen är det därför högst sannolikt att engelskans dominans kommer att fortsätta inom överskådlig tid och att engelskan kommer att utvecklas annorlunda än andra främmande språk som franska och tyska. Engelskan är fast förankrad som fackspråk inom många områden för kommunikation inom ekonomi, handel och vetenskap och kan förväntas öka sitt inflytande inom andra domäner.

Det finns många frågor och få svar då det gäller engelskans ställning som internationellt språk. En tendens som kan studeras i Sverige är att brittisk och amerikansk engelska inte längre skiljs åt utan att t.ex. många skolelever talar ett språk som utmärks av att de två varianterna närmast sig varandra med avseende på uttal och kanske även då det gäller ordförråd och grammatik. Kan man tänka sig att de varianter av engelska som brukas av talare med olika nationell bakgrund också blir en mer homogen variant som fungerar som en standard i vissa sammanhang?